

Manifestations of Social Alienation in "Hayder Babaya Salam" Shahyar's poem

Ziba Esmaeili*

Abstract

Alienation is one of the most important crisis of modern man. This phenomenon appears more and more with the rapid changes of Iranian society in the contemporary era. A topic that has been reflected in the works of many thinkers and artists of the contemporary era. Shahryar is one of the influential poets of the contemporary era, who feels separated and disconnected from many cultural and social manifestations of his time. This research aims to investigate the manifestations of alienation in the "Haydar Babaye Salam" series using the qualitative content analysis method. For this purpose, the first and second "Heydar Babaye Salam poem" were carefully analyzed, then the manifestations of alienation in this poem were analyzed. The feeling of social alienation is reflected in the poem with "non-alignment with the political and social situation", "feeling of alienation against modernity", "disappointment due to the loss of values", "social isolation and complaints from people" and "feeling of loneliness". Nostalgia and recollection of happy past memories, returning to rural nature and childhood is the poet's mental reaction to compensate for the feeling of alienation. The findings of the research show that the most manifestations of social alienation in the "Haydar Babaye Salam" series are in the field of "non-alignment with the political and social situation" and the least manifestations of alienation are related to "feeling of alienation against modernity" and "social isolation and complaining about people".

* Assistant professor in the department of Persian language and literature, Shahid Rajaee Teacher Training University, Tehran, Iran, esmaeili.ziba@sru.ac.ir

Date received: 30/08/2024, Date of acceptance: 21/12/2024

Keywords: Sociology of literature, Alienation, Social Alienation, Shahriar, Heydar Babaye Salam.

Introduction

Alienation is one of the basic concepts of modern society. Political and social changes in the contemporary era have caused the feeling of alienation in people's lives. The extensive changes in Iranian society in the contemporary era and the accelerated growth of modernity in it transformed the entire Iranian society, both in terms of appearance and culture, and provided grounds for the alienation of society and people. Shahriyar is one of the greatest poets of the contemporary era who has faced the extensive changes in Iranian society. The changes that caused the poet to feel alienated from many cultural and social aspects of his time. This feeling of alienation has led to his social distancing and isolation. The purpose of this research is to investigate the concept of alienation and alienated soul in the poem "Haydar Babaye Salam" as one of Shahriyar's identified poems. Examining the mentioned concept reveals more hidden angles of "Haydar Babaye Salam" system and Shahriyar's intellectual system. In the present research, the author has analyzed the phenomenon of alienation and its manifestations in the poem "Haydar Babaye Salam" with an analytical approach.

Materials & Methods

This research has investigated and analyzed the manifestations of social alienation in the "Haydar Babaye Salam" poem using the qualitative content analysis method. The data of the research has been collected by document and library study and semantic analysis. For this purpose, the first and second parts of the poem "Haydar Babaye Salam" were analyzed. Then, according to sociological theories, alienation was extracted from this poem. After collecting the data, their analysis was done in a comparative way.

Discussion & Result

Shahriar feels alienated in his community. This feeling is due to the wrong policies of the government, inequalities and social discrimination, and due to the domination of foreigners. Alienation and social alienation in his poetry with the components of "non-alignment with the political and social situation", "feeling of alienation against modernity", "disappointment due to the loss of moral values and concepts", "social

3 Abstract

isolation and complaining about the people of the time" and The "feeling of loneliness" is reflected. Discrimination and inequality, class conflict, incomplete imported modernity, monopoly of wealth in the hands of the masters and the people not benefiting from economic prosperity, the weakness of the government in protecting Iran's borders, the dominance of unworthy people over Iran's economic system, the deterioration of its moral values and its social breakdown. It leads to alienation from society. He feels lonely, and this feeling of loneliness happened because of separation from friends, or because of the death of loved ones. He tries to compensate for this feeling of alienation and homelessness by recalling his childhood memories and village life.

Conclusion

The most manifestations of alienation and homelessness in the poem "Haydar Babaye Salam" are in the field of alienation from the political and social situation, which shows his sense of responsibility towards social and cultural pains. The lowest effect of alienation is related to the component of social isolation and feeling alone.

Bibliography

- Al-Esbahani, Abu Faraj (1972) “ *Adab Alghoraba*”, researched by Salah al-Din al-Monjed, Beirut: Dar al-Ketab al-Jadid
- Alizadeh, Jamshid (1995) “*Simply and Beautifully: The Memoir of Professor Seyyed Mohammad Hossein Shahriyar*”, Tehran: Markaz [In perisan]
- Al-Ravi, Masare Hassan (2002) “ Aliniation: In Islamic Arabic thoughts and works”, *Iraqi Scientific Assembly*, 49 (2), 59-101
- Assoun, Paul Laurent (2013) “ *Lacan*”, translated by Marzieh Khazaei, Mehregan Nezamizadeh, Fourth edition, Tehran: Sales [In perisan]
- Bayatinejad, Abbas & Ali Asghar Babasafary (2019) “The nostalgia in shahryars poems” *Persian language and literature quarterly*, Islamic Azad University of Mashhad, 15 (17), 74-98 [In perisan]
- Biro, Alen (1966) “*Vocabulaire pratique des sciences sociales*”, translated by Bagher Sarokhani, Tehran: Keyhan [In perisan]
- Blauner, Rabert (1964) “*Aliena Tion and Freedom*”, Chicago: University of Chicago press
- Coser, Luis (2003) “*The Life and Thought of Sociological Greats*”, translated by Mohsen salasi, Tehran: Elmi [In perisan]
- Darya Bandari, Najaf (2017) “*Pain of selflessness; Examining the concept of alienation in Western philosophy*”, Tehran: Nashr now [In perisan]

Abstract 4

- Fink, Bruce (2018) "*The Lacanian subject; between language and Jouissance*", translated by Ali Hassanzadeh, Tehran: BAN [In perisan]
- Fromm, Erich (1955) "*Healthy Society*", translated by Akbar Tabrizi, Tehran: Behjat [In perisan]
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1910) "*Phenomenology of the soul*", translated by Ziba Jebelli, Tehran: Shafiei [In perisan]
- Homer, Sean (2017) "*Jacques Lacan*", translated by Mohammad Ali Jafari and Seyyed Mohammad Ebrahim Taleghani, Tehran: ghoghnoos [In perisan]
- Ibn Seyede, Abul Hasan Ali Ibn Ismaeil (2000) "*Al-Mohkam and Al-Muheit al-Azam*", research by Abdul Hamid Hindawi, Beirut: Dar al-Kotob al-Elmiye
- Jafari, Masood (1999) "*A History of Romanticism in Europe*", Tehran: Markaz [In perisan]
- Jamalfar, Siavash (2021) "*Psychoanalysis of Shahriar; Psychological Analysis of Heydar Babayah Salam*", Tehran: Savalan [In perisan]
- Kavianpour, Ahmad (2007) "*Literary and social life of Professor Shahriyar*", Tehran: Iqbal [In perisan]
- Khalife, Abdul Latif Mohammad (2003) "*Studies in the Psychology of Aliniation*", Cairo: Dar al-Gharib
- Leader, Darian and Judy Groves (2008) "*Introducing Lacan*", translated by Mohammad Reza Parhizgar, Tehran: Nazar [In perisan]
- Lewis, Michael (2008) "*Derrida and Lacan: Another Writing*", Edinburgh University Press.
- Marx, Karl (1932) "*Economic and Philosophical handwritten*", translated by Hasan Mortazavi, Tehran: Agah [In perisan]
- Miri, Seyyed Javad (2023A) "*Sociological Analysis; A Theory of Liberation and Suffering*", edited by Masoumeh Bouzari and Arsa Mani, Tehran: Naghd Farhang [In perisan]
- Miri, Seyyed Javad (2023 B) "*Shariati and Heidegger*", third edition, Tehran: Naghd Farhang [In perisan]
- Miri, Seyyed Javad (2017) "*Freedom and History; A Reflection on Shariati's Anthropological Perspective*", Tehran: Naghd Farhang [In perisan]
- Miri, Seyyed Javad (2021) "*A Critical Rereading of Shariati's Narrative of Identity, Nationality, Shiism, and the Persian Language*", Second edition, Tehran: Tehran: Naghd Farhang [In perisan]
- Mohseni Tabrizi, Alireza (1991) "Alienation; Conceptualization and grouping of theories in the fields of sociology and psychology", *Journal of Social Sciences Letter*, 2 (1157), 25-73 [In perisan]
- Mousavi, Seyed Kamaluddin & Sakineh Heiderpour Marand (2011) "*The Enigma of Aliniation in Social Thought*", Tehran: Shahid University [In perisan]
- Movallaly, Keramat (2022) "*Freud-Lacan's Psychoanalysis Basics*", Seventeenth edition, Tehran: Ney [In perisan]

5 Abstract

- Muslemi, Arash & Mozaffareddin Shahbazi (2014) "An anthropological analysis of folklore aspects in the first book of heydarbaba incomparison to second part of the book", *The Journal of sociology studies*, 7 (22), 61-77 [In perisan]
- Myers, Tony (2006) "*Slavoj Zizek*", translated by Fattah Mohammadi, Zanjan: Hezareh sevvom [In perisan]
- Qorbani, Khavar, Nasreen Chireh & Nasibe Alighadr (2012) "Types of Nostalgia in Shahriar's Ghazals", *Journal of studies in lyrical Language and Literature*, 2 (5), 49-64 [In perisan]
- Rousseau, Jean Jacques (1935) "*Social Contract*", translated by Inayatullah Shakibapour, Tehran: Farrokhi [In perisan]
- Sadri nia, Baqer (2003) "Effects of Romanticism in Shahriar's Poetry", *Persian Language and Literature (former publication of the Faculty of Literature and Humanities University of Tabriz)*, 46 (188), 133-156 [In perisan]
- Schacht, Richard (1980) "*Aliniation*", translated by Kamel Yusuf Hossein, Beirut: Al-Moasesat Al-Arabiye for Studies and Publishing
- Seeman, Melvin (1959), "on the Meaning of alienation", *American sociological review*, 24, 783-791. doi.org/10.2307/2088565
- Shahriar, Mohammad Hossein (1992) "*Shahriar's Turkish Generalities*", compiled by Asghar Fardi, Tehran: Al-Hoda.
- Shariati, Ali (1981) "*Collection of works: What should be done*", Tehran: nameless [In perisan]
- Shariati, Ali (1982) "*Selfless Man*", Tehran: Qalam [In perisan]
- Shoukati, Ayat (2020) "Heydar Baba; translation Shahriar's roving", *Journal of Iranian Regional Languages and Literature*, 6 (3), 87-110 [In perisan]
- Sotoude, Hedayatullah (1999) "*Sociology in Persian Literature*", Tehran: Avaye Noor [In perisan]
- Waez, Saeed; Maryam Mohammadzadeh (2018) "Individual and social nostalgia in the poems of Mohammad Hossein Shahriyar and Fereydoun Moshiri", *Comparative Research on the of Nations Language and Literature*, 4 (11), 9-36 (in Persian)
- Yahaghi, Mohammad Jafar (2004) "*The Rivulet of momentes (Modern Persian Literature)*", Sixth edition, Tehran: Jami [In perisan]

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام» شهریار

زیا اسماعیلی*

چکیده

غربت‌گزینی یکی از مهم‌ترین بحران‌های انسان مدرن است. این پدیده با تغییرات شتابزده جامعه ایران در دوران معاصر هر چه بیش‌تر آشکار شد. شهریار یکی از شاعران جریان‌ساز دوران معاصر است که در اشعارش بیگانگی با بسیاری از مظاهر فرهنگی و اجتماعی مشاهده می‌شود. جامعه‌شناسی ادبیات با رویکردی میان‌رشته‌ای به تجزیه و تحلیل ادبیات با دیدگاهی اجتماعی می‌پردازد. این پژوهش بر آن است با روش تحلیل محتوای کیفی مظاهر بیگانگی در منظومه «حیدربابایه سلام» را بررسی کند. به همین منظور «منظومه حیدربابایه سلام» اول و دوم با دقت واکاوی شد، سپس مظاهر بیگانگی در این منظومه تحلیل گردید. در این منظومه بیگانگی اجتماعی با مولفه‌های «عدم همسویی با وضعیت سیاسی و اجتماعی»، «احساس بیگانگی در برابر مدرنیته»، «سرخوردگی به دلیل از میان رفتن ارزش‌ها»، «انزوای اجتماعی و شکایت از مردم» و «احساس تنهایی» بازتاب یافته است. نوستالژی و یاد خاطرات خوش گذشته، بازگشت به طبیعت روستایی و دوران کودکی واکنش روحی شاعر برای جبران احساس بیگانگی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بیش‌ترین جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام» در حوزه «عدم همسویی با وضعیت سیاسی و اجتماعی» و کمترین جلوه بیگانگی مربوط به «احساس بیگانگی در برابر مدرنیته» و «انزوای اجتماعی و شکایت از مردم» است.

کلیدواژه‌ها: جامعه‌شناسی ادبیات، ایناسیون، بیگانگی اجتماعی، شهریار، حیدربابایه سلام.

* استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران، esmaeili.ziba@sru.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

۱. مقدمه

بیگانگی از مفاهیم اساسی و مشترک در علوم فلسفه، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی است. برخی متفکران بیگانگی را پدیده‌ی خاص جامعه‌ی مدرن می‌دانند. شرایط سیاسی و تغییرات اجتماعی در دوران معاصر سبب افزایش هر چه بیش‌تر این احساس در روحیه‌ی انسان مدرن شده است. بیگانگی به عنوان یک موضوع در علوم مختلف انسانی مورد بررسی قرار گرفته است. هگل (Hegel)، مارکس (Marx) و فروم (Fromm) از تأثیرگذارترین اندیشمندان این حوزه محسوب می‌شوند که در معرفی این مفهوم در علوم فلسفه، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی نقش قابل ملاحظه‌ای داشتند. از آن‌جا که این مفهوم در علوم مختلف کاربرد دارد معانی آن تنوع و تکثر پذیرفته است، بنابراین در اغلب موارد رسیدن به چهارچوب مشخص درخصوص این مفهوم کار دشواری به نظر می‌رسد.

بیگانگی در ادبیات مفهومی برابر با غربت‌گزینی دارد. احساسی که شاعر یا نویسنده در ارتباط با اجتماع خود به صورت آگاهانه یا ناخودآگاه تجربه می‌کند و سبب دوری او از اجتماع و انزواگزینی‌اش می‌شود. تغییرات گسترده‌ی جامعه‌ی ایران پس از قدرت یافتن پهلوی اول سبب دگرگونی ساختارهای اجتماعی گردید. شهرنشینی، وارد شدن صنعت، تغییر دستگاه‌های اجرایی، تغییرات فرهنگی، کنار گذاشته شدن سنت و رشد سریع تجدد و مدرنیته و زمینه‌های تغییرات پرشتاب جامعه‌ی ایران را فراهم کرد. علاوه بر این موارد وقوع جنگ جهانی اول و دوم، نخست وزیری مصدق، ملی شدن صنعت نفت و حوادث انقلابی مربوط به این دوران، تغییرات را عمیق‌تر و بنیادی‌تر نمود. این تغییرات گسترده، تمام جامعه‌ی ایران را چه از نظر ظاهری و چه به لحاظ فرهنگی دچار دگرگونی کرد. شهریار یکی از بزرگترین شاعران دوران معاصر است که در بستر این تغییرات گسترده زندگی کرد و شاهد تمامی این تغییرات در جامعه‌ی ایران بود. مقارن شدن این تغییرات با زندگی شهریار، سبب شد که شاعر با بسیاری از مظاهر فرهنگی و اجتماعی زمان، احساس بیگانگی کند و این احساس بیگانگی به دوری‌گزینی از اجتماع و انزوای او بیانجامد.

۱.۱ بیان مسأله

تاکنون پژوهشگران بسیاری اشعار فارسی و ترکی شهریار را مورد پژوهش قرار داده‌اند. نوستالژی و یادکرد خاطرات در اشعار او بارها مورد بررسی قرار گرفته، لیکن مفهوم چند لایه بیگانگی در شعر شهریار مغفول مانده است. هدف این پژوهش بررسی مفهوم بیگانگی

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام» ... (زیبا اسماعیلی) ۹

و روح الینه شده در منظومه «حیدربابایه سلام» به عنوان یکی از منظومه‌های تشخیص یافته شهریار است. بررسی مفهوم ذکر شده، زوایای پنهان‌تری از منظومه «حیدربابایه سلام» و منظومه فکری شهریار را آشکار می‌نماید. نگارنده در پژوهش حاضر پدیده بیگانگی و جلوه‌های آن را در منظومه «حیدربابایه سلام» با رویکردی تحلیلی مورد واکاوی قرار داده، درصدد پاسخ به این پرسش‌ها است:

کدام مولفه‌های مفهوم بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام» بازتاب یافته است؟

پدیده غربت‌گزینی در شعر شهریار چه ارتباطی با گفتمان‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی روزگار او دارد؟

۲.۱ پیشینه پژوهش

فاطمه راکعی (۱۴۰۲) در پژوهش «بررسی زمینه‌های جامعه‌شناختی شعر شهریار بر اساس نظریه لوسین گلدمن» به بررسی زمینه‌های برجسته اجتماعی در شعر شهریار پرداخته است. بر اساس یافته‌های این پژوهش بی‌عدالتی اجتماعی، وضعیت سیاسی، توجه به مسائل زنان، وطن دوستی و... در شهریار مورد توجه قرار گرفته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که شهریار روایتگر جامعه ایران در روزگار معاصر همراه با تحولات و چالش‌های آن است. این پژوهش مسائل اجتماعی بازتاب یافته در شعر شهریار را بررسی نموده لیکن به بررسی مفهوم بیگانگی و زمینه‌هایی که اسباب بیگانگی شاعر با اجتماع را فراهم کرده، نپرداخته است. از این نظر با پژوهش حاضر تفاوت دارد.

آیت شوکتی (۱۳۹۹) در پژوهش «حیدربابا؛ ترجمان غربیانگی شهریار»، عناصر نوستالژیک و یادکرد گذشته را در منظومه حیدربابایه سلام بررسی کرده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش شهریار به دلیل احساس دلتنگی از گذشته یاد می‌کند و یادکرد خاطرات سبب آرامش او می‌شود. پژوهش مذکور تنها به بررسی مولفه‌های نوستالژی در منظومه «حیدربابایه سلام» پرداخته است و نوستالژی با مفهوم بیگانگی متفاوت است.

بیاتی نژاد و باباصفری (۱۳۹۸) در پژوهش «نوستالژی در شعر شهریار» انواع نوستالژی فردی در اشعار فارسی و ترکی شهریار را بررسی کرده، به این نتیجه رسیده‌اند که نوستالژی دوری از وطن، از دست دادن عزیزان و گذشت عمر در آثار او انعکاس دارد و نوستالژی

فراق معشوق و خاطرات کودکی بسیار پر رنگ است. این پژوهش نیز تنها به بررسی مولفه نوستالژی پرداخته است.

واعظ و محمدزاده (۱۳۹۷) در پژوهش «نوستالژی فردی و اجتماعی در اشعار محمدحسین شهریار و فریدون مشیری» مظاهر نوستالژی را در شعر شهریار و مشیری به صورت تطبیقی بررسی کرده‌اند. یافته‌های این پژوهش مشخص می‌سازد که ناکامی‌های فردی، عواطف و احساسات شخصی و شرایط اجتماعی باعث شده تا نوستالژی در شعر این دو شاعر به صورت برجسته‌ای ظهور یابد.

مسلمی و شهبازی (۱۳۹۳) در پژوهش «تحلیل مردم شناختی جلوه‌های فرهنگ عامه در منظومه نخست حیدربابایه سلام در مقایسه با بخش دوم آن» عناصر شاخص فرهنگ مردم آذربایجان را در هر دو منظومه حیدربابایه سلام بررسی کرده، به این نتیجه رسیده است که عناصر فولکلوریک مانند قصه‌ها، داستان‌ها، مثل‌ها، بازی‌ها و... در شعر شهریار تنیده شده است و آیین‌های تمام‌نما از آداب و رسوم و فرهنگ مردم آذربایجان شده است.

قربانی، چیره و عالیقدر (۱۳۹۱) در پژوهش «انواع نوستالژی در غزلیات شهریار» نوستالژی‌های فردی و جمعی را در غزلیات شهریار بررسی کرده، به این نتیجه دست یافته‌اند که در آفرینش اشعار نوستالژیک از بین ضمیر ناخودآگاه فردی و جمعی، ناخودآگاه فردی او تأثیر بیش‌تری بر وی گذاشته است.

بررسی پیشینه پژوهش نشان داد که بررسی مفهوم بیگانگی در اشعار شهریار بی‌سابقه است. از این بررسی این موضوع در منظومه حیدربابایه سلام ضروری به نظر رسید.

۳.۱ روش پژوهش

این پژوهش با روش تحلیل محتوای کیفی به بررسی و تحلیل مظاهر بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام» پرداخته است. داده‌های پژوهش با مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای گردآوری و بررسی معنایی شده است. برای این منظور ابتدا منظومه «حیدربابایه سلام» نخست و بخش دوم آن است که در کتاب «کلیات ترکی شهریار» به چاپ رسیده، بررسی شد. سپس نمودهای بیگانگی با توجه به نظریه‌های جامعه‌شناسی، از این منظومه استخراج گردید پس از گردآوری داده‌ها، تحلیل آن‌ها به روش مقایسه‌ای انجام گرفت.

۲. مبانی نظری

بیگانگی یا غربت‌گزینی را برابر نهاد کلمه انگلیسی «Alienation» دانسته‌اند که به معنای حالت از دست دادن هوش و آگاهی و دور شدن از آن یا ضعف رابطه دوستی با فرد دیگر است (شاخ، ۱۹۸۰: ۶۳). «الیناسیون» (Alienation) در فارسی به معنای «ازخودبیگانگی» و «بی‌خویشتنی» تعبیر شده است. نجف دریابندری کاربرد «الیناسیون» را شایسته‌تر از برابر نهادهای فارسی می‌داند. زیرا معتقد است تغییرات مفهومی این واژه بسیار ژرف بوده، تا جایی که «رابطه مفهوم مورد بحث با سابقه‌اش قطع می‌شود» (دریابندری، ۱۳۹۶: ۲). در میان پژوهشگران در مورد گستردگی مفهوم الیناسیون و فقدان تعریف جامع این اصطلاح اتفاق نظر وجود دارد. بلونر (Blauener) پیچیدگی و آشفتگی معنایی این اصطلاح را مرتبط با چند وجهی بودن آن دانسته است (Blauener, 1964: 11). برابر نهاد این اصطلاح در زبان عربی «اغتراب» است که به «دور شدن از وطن» (ابن‌سیده، ۱۹۷۱، ج ۵: ۵۰۷) و در معنای اصطلاحی به از دست دادن دوستان در وطن تعبیر شده است (الأصبهانی، ۱۹۷۲: ۳۲). به نظر می‌رسد «غربت‌گزینی» در زبان فارسی، جایگزین مناسبی برای «الیناسیون» انگلیسی و «اغتراب» عربی است.

مفهوم بیگانگی و غربت‌گزینی به عنوان گفتمان غالب دوران معاصر در علوم فلسفه، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی شناخته می‌شود. برخی این مفهوم را مترادف با بیزاری و دورافتادگی یا جدایی فرد از دیگران، از کشور، از کار و از خدا دانسته‌اند (ستوده، ۱۳۷۸: ۱۸۶). برخی آن را حالتی دانسته‌اند که سبب جدایی فرد از واقعیت و ناتوانی او در سازگاری با جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، می‌گردد (الراوی، ۱۴۲۳: ۶۶).

روسو بیگانگی را ویژگی اجتماعی انسان می‌داند و بر این باور است که در جوامع ابتدایی انسان در طبیعت به حالت آزاد زندگی می‌کرد و هیچ گونه تعارضی با محیط زندگی خود نداشت «اما چون چیزی گذشت انسان عالم‌تر شد. هوس و خواسته‌های او وسعت یافت. برای طبیعت قوانین جدیدی وضع نمود. خود را متمدن ساخت تا جایی که از طبیعت دور شد» (روسو، ۱۹۳۵: ۱۶۴). در واقع نخستین سرچشمه‌های مفهوم ازخودبیگانگی از اندیشه‌های روسو آغاز شد. تصویری که از خوبی طبیعت انسان‌ها و نابرابری که خود انسان‌ها ایجاد کرده‌اند نیز وحشتی که او از تأثیر تباه‌کننده جامعه بر طبیعت بشری داشته، زمینه‌ساز نظریه‌های انتقادی او شد (کوزر، ۲۰۰۳: ۱۱۰).

با اینکه ریشه‌های مفهوم بیگانگی در آثار روسو قابل پی‌جویی است لکن مفهوم الیناسیون نخستین بار از جانب هگل مطرح شد. هگل نیز همچون روسو بیگانگی را محصول زندگی اجتماعی انسان می‌داند که با کار و تولید ارتباط دارد. «کار سازنده‌ی شیء است و آن را شکل می‌دهد. مناسبات منفی با شیء، شکل آن و چیزی دائمی می‌شود زیرا همانا برای کارگر است که شیء دارای استقلال است» (هگل، ۱۹۱۰: ۱۸۴)

مارکس آغاز بیگانگی را با پیدایش مالکیت خصوصی مرتبط می‌داند که جامعه سرمایه‌داری آن را به اوج می‌رساند. او نظریه هگل را که بیگانگی را پدیده‌ای ذهنی و نه عینی می‌دانست، مورد نقد قرار می‌دهد. از نظر او «بیگانگی واقعی یعنی آن بیگانگی که به صورت واقعی پدیدار می‌گردد؛ بنابر سرشت درونی و پنهان آن، چیزی جز جلوه‌ای از بیگانگی ذات واقعی آدمی و خودآگاهی نیست» (مارکس، ۱۹۳۲: ۲۳۸-۲۳۹). مارکس بیگانگی را نتیجه سازمان جامعه‌ای می‌داند که بر پایه تولید کالا و گردش‌های خاص اقتصادی و اجتماعی است. ابژه که کار تولید می‌کند یعنی محصول کار در مقابل کار به عنوان چیزی بیگانه و قدرتی مستقل از تولید کننده قلمداد می‌شود که به شکل جدایی یا بیگانگی با محصول پدیدار می‌گردد (همان، ۱۲۵-۱۲۶).

فروم (Fromm) روان‌شناس برجسته مانیفستی ارائه می‌کند درباره این که «چه عوامل و مولفه‌هایی باعث شده که هم انسان و هم جامعه به گونه‌ای در باتلاق گیر کند و انسان‌ها نتوانند کارکرد درستی داشته باشند یا در زندگی خود حس مطلوب داشته باشند» (میری، ۱۴۰۲ الف: ۵۸). او مبحث بیگانگی را در حیطه روان‌شناسی اجتماعی بررسی می‌کند و این مفهوم را با فرهنگ، جامعه، و الگوهای اقتصادی مرتبط می‌داند. در تعریف او «بیگانگی حالتی است که فرد تحت تأثیر نیروهای بیرونی یا تمایلات درونی که متوجه هدف‌های بیرونی است، شخصیت خود را به منزله کانون اعمال خویش از دست می‌دهد» (فروم، ۱۹۵۵: ۱۳۵). به نظر او بیگانگی در جامعه امروز «شامل رابطه انسان با کار، با مواد مصرفی، با کشور، با همکار و دیگران و با خود شخص می‌شود» (همان، ۱۵۲).

لکان (Lacan) مفهوم بیگانگی را در ارتباط با مفهوم هویت تعریف می‌کند. او هویت را دارای سه ساحت می‌داند: ساحت واقع، ساحت خیالی و ساحت نمادین. از نظر لکان هویت فرد از طریق ارتباط این سه بعد شکل می‌گیرد. هویت «نه با رابطه متضادی بین نمادین و واقع بلکه با رابطه سه گانه نمادین، واقع و خیالی مشخص می‌شود» (Lewis, 2008: 9).

۱.۲ امر واقع

امر واقع به بخش‌هایی از تجربه انسانی اشاره دارد که ورای قدرت تصور انسان است. بخشی که توصیف کردن آن ممکن نیست و در فراسوی ساختار زبانی قرار می‌گیرد. میان آنچه واقعیت می‌نامیم و ساحت واقع تفاوت وجود دارد. «واقعیت در جهت مقابل امر واقع قرار دارد زیرا مقوله اخیر دارای ماهیت و ساختمانی است که آن را در جهت متضاد با ساحت رمز و اشارت قرار می‌دهد. در حالی که واقعیت ساخته و پرداخته‌ای است از این ساحت» (موللی، ۱۴۰۱: ۲۸۸). امر واقعی پیش از روزگار نمادین شدن به واسطه زبان وجود داشته است. امر واقعی جهان است «پیش از آن که به وسیله زبان پاره پاره یا تکه تکه شده باشد» (مایرس، ۱۳۸۵: ۶۲). امر واقع غیر قابل توصیف است و نمی‌تواند در حیطه زبان و با ساختار زبانی توصیف شود. «فرد آدمی در حیطه شناخت خود و در زبان تکلم خویش عاجز از نامیدن آن است زیرا در ساحت رمز و اشارت او نمی‌گنجد» (موللی، ۱۴۰۱: ۲۸۹). واقعیت با امر واقع تفاوت دارد. واقعیت بخشی از امر واقع است که در قالب زبان ارائه می‌شود. «ساخت اجتماعی واقعیت متضمن جهانی است که می‌توان آن را با واژه‌هایی مشخص کرد و با واژه‌هایی درباره‌اش بحث کرد که زبان یک گروه (یا زیرگروه) در اختیار می‌گذارد» (فینک، ۱۳۹۷: ۸۰). امر واقع شکاف‌هایی را در ساختارهای ذهنی ایجاد می‌کند و «هر بار هنگام تشکل ساحت رمز و اشارت به برون فکنده شده، از حیطه آن خارج می‌شود» (موللی، ۱۴۰۱: ۲۸۹). این امر به شکل تناقضاتی در زبان آشکار می‌شود که صورتی ناشناخته به خود می‌گیرد. امر واقع جنبه‌های ناشناخته‌ای از تجربه‌های انسانی است که در پس زمینه حضور دارند. امر واقع افقی است که «به علت وجه وجودی خود قابل ملاحظه و پرسش نتواند بود و دسترسی بدان امری محال است. امر واقع محیط بر ماست و ما محاط در آن. لذا نمی‌توانیم از آن فاصله گرفته، ذات آن را دریابیم» (همان، ۲۹۳). انسان با آموختن زبان از ساحت واقع جدا شده، وارد ساحتی نمادین می‌شود. در واقع «امر واقع جهت وجودی ساحت رمز و اشارت است» (همان، ۲۹۲).

۲.۲ ساحت نمادین

ساحت نمادین به تمام ساختارهایی اشاره می‌کند که زمینه‌های بیگانگی انسان را ایجاد می‌کنند. ساحت نمادین مجموعه‌ای از نمادها و نشانه‌ها است که ساختارهای زبانی و فرهنگی جامعه را شکل می‌دهد و فرد هویت خود را در درون این ساختارها بازمی‌شناسد.

این ساحت چنان است که گذر از آن موجب دگرگونی عمیقی در فرد شده، هر بار به او صورت نفسانی جدیدی می‌بخشد. هیچ فرد آدمی از تأثیرات حاصل از ساحت رمز و اشارت مصون نتواند ماند. مرگ، تولد، تدفین، ارتقاء به مقام مادری یا پدری، ازدواج یا طلاق هر یک تظاهراتی از ساحت مورد نظر هستند (موللی، ۱۴۰۱: ۹۶).

لکان یکی از مهم‌ترین این زمینه‌ها را مربوط به یادگیری زبان می‌داند. «هر موجود انسانی که سخن گفتن را می‌آموزد بدین وسیله از خود بیگانه می‌شود» (فینک، ۱۳۹۷: ۴۷). لکان بر این باور است که یادگیری زبان مادری باعث نوعی بیگانگی از خود طبیعی است. به نظر او «اگرچه زبان به طور گسترده‌ای در ذات خود بی‌آزار و مطلقاً سودمند انگاشته می‌شود اما شکل بنیادینی از بیگانه‌شدگی را با خود می‌آورد که جزء لاینفک یادگیری زبان مادری است» (همان، ۴۷). زیرا زبان علیرغم همانند نشدن کامل با انسان، ناخودآگاه او را شکل می‌دهد. از نظر لکان آموختن زبان سد راه کودک برای شناخت هویت او می‌شود (لیدر و گرووز، ۱۳۸۷: ۸۱). لکان معتقد است هویت و ناخودآگاه انسان در ساختارهای نمادین شکل می‌گیرد. ساختارهایی که شبیه زنجیره عناصر دلالت‌گر که سوسور در زبان‌شناسی ساخت نامید، عمل می‌کند.

اسماء دلالت‌اصواتی هستند که موجبات آرزومندی آدمی را فراهم می‌کنند. تمنای انسان منوط به توانایی او در التفات به این اصوات است. روان‌کاوی به ما می‌آموزد که این التفات همواره حالتی باطنی و ناآگاه دارد. استماع یک صوت یا اسم دلالت پیوسته پنهانگر دلالت‌های دیگری است که فرد نسبت بدان‌ها غافل و ناآگاه باقی می‌ماند (موللی، ۱۴۰۱: ۸۳).

در این زنجیره زبانی دال‌ها عناصر زبانی برای نام‌گذاری و مدلول‌ها مابه‌ازای خارجی و مفاهیمی هستند که دال‌ها به آن اشاره دارند. سوسور رابطه بین دال و مدلول را رابطه‌ای قراردادی معرفی می‌کند. از نظر او میان یک کلمه و مابه‌ازای خارجی آن هیچ‌گونه ارتباط ذاتی وجود ندارد و این رابطه تحت تأثیر قراردادهای اجتماعی شکل گرفته است. «دال و مدلول موصول‌هایی هستند که رابطه‌ای کاملاً اختیاری با یکدیگر ایجاد می‌کنند؛ به عبارت دیگر، هیچ‌گونه الزامی برای وجود شباهت میان دال و مدلول وجود ندارد» (اسون، ۱۴۰۲: ۷۰). لکان از مفاهیم سوسور بهره می‌گیرد و به بررسی نقش زبان در ساختار ناخودآگاه می‌پردازد. از نظر او «ناخودآگاه همچون زبان ساختار می‌یابد؛ به عبارت دیگر، همان نوع رابطه‌هایی که در میان عناصر ناخودآگاه وجود دارد در میان عناصر برسازنده هر زبان

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدرآبایه سلام» ... (زیا اسماعیلی) ۱۵

مفروض نیز وجود دارد» (فینک، ۱۳۹۷: ۵۰). لکان مفهوم زنجیره دال‌ها را به کار می‌برد. زنجیره‌ای از پیوندهای بی‌پایان دال‌ها که سبب ساز تفسیرهای دائمی مدلول‌ها هستند. بنابراین معنا همواره متغیر است و صورتی قطعی ندارد. از نظر لکان «ضمیر ناآگاه و تظاهرات آن در واقع مبتنی بر سلسله‌ای زنجیری است که میان اسماء دلالت (دال‌ها) موجود است بی‌آن‌که در یک چنین سلسله‌ای مولولات یا مراجع خارجی آن‌ها یعنی اشیاء عالم خارج مدخلیتی داشته باشند» (موللی، ۱۴۰۱: ۸۰). لکان با بررسی تأثیرگذاری ساختار زبانی بر ساختار هویتی انسان، پیچیدگی‌های عمیق و چندلایه ناخودآگاه را تشریح می‌کند. «ناخودآگاه چیزی جز زنجیره‌ای از عناصر دلالت‌گر نظیر واژه‌ها، آواها و حرف‌ها نیست، زنجیره‌ای که مطابق قواعد بسیار دقیقی می‌گسترده که آگو یا خود هیچ تسلطی بر آن‌ها ندارد» (فینک، ۱۳۹۷: ۵۱).

۳.۲ ساحت خیالی

در ساحت خیالی کودک هویت خود را از طریق تصاویری که در برابر واکنش‌های دیگران به رفتار خود در ذهنش می‌سازد، شکل می‌دهد. مرحله‌ای که بین شش تا هجده ماهگی تکوین می‌یابد. «طی این مرحله شاهد تشکل وجهه‌ای از نفس آدمی هستیم که فروید آن را من نفسانی خوانده است» (موللی، ۱۴۰۱: ۱۴۹) لکان این مرحله را مرحله آینه‌ای می‌خواند. آگاهی نسبت به تصویر در آینه، «شهودی است که سوژه به کمک آن به وحدت درونی دست می‌یابد» (اسون، ۱۴۰۲: ۶۱). مرحله آینه‌ای شناخت اولیه کودک از خود را شکل می‌دهد. سوژه برای دست یافتن به شناخت خود به انطباق تصویر در آینه با خود می‌پردازد. «اولین غریبه کودک تصویر خود اوست ولی غریبه‌ای است که ذات آن در خودی بودن آن است. از همین روست که لکان رابطه من نفسانی را با خویش از خودبیگانگی می‌نامد» (موللی، ۱۴۰۱: ۱۵۸). به این ترتیب شناخت کودک از خود به عنوان «دیگری» آغاز فرایند تعیین هویت اوست. «وقوف به هویت خود مرحله‌ای است که تأثیر محتوم خود را بر تمامی مراحل فرایند شدن خواهد گذاشت. به کمک همین تصویر بنیادین، تبلور آینه‌ای شکل می‌گیرد؛ یعنی من نفسانی متولد می‌شود» (اسون، ۱۴۰۲: ۶۲). در این مرحله تفاوت بین خود و دیگری به طور کامل درک نمی‌شود، اما کودک در جهت آگاهی به تمایز خود از دیگران قرار می‌گیرد. کودک همان طور که خود را با تصویر خویش منطبق می‌سازد، خود را با افراد دیگر نیز انطباق می‌دهد و «من نفسانی در واقع ترکیبی خواهد بود از این

انطباق‌ها. به عبارت دیگر من نفسانی حاصل به عاریت گرفتن خصوصیات افرادی است که شخص سعی در انطباق هویت با آن‌ها کرده است» (موللی، ۱۴۰۱: ۱۵۹). پس از این مرحله ورود کودک به مرحله نمادین آغاز می‌شود. درک زبان و قوانین اجتماعی که بر تصورات او از خود و جهان پیرامونش تأثیر عمیقی خواهد داشت. تصویر در آینه «دیگری» است اما «دیگری» بزرگ‌تر نظام نمادین یا زبان بیگانه‌ای است که آن را می‌آموزیم تا قادر به بیان کردن میل خود باشیم (هومر، ۱۳۹۶: ۱۰۰). با این حال از نظر لکان بیگانگی مرحله‌ای اجتناب ناپذیر برای انسان است که برای به رسمیت شناخته شدن در نظم اجتماعی آن را می‌پذیرد. در نظریه لکان در باب بیگانگی، هیچ هویت اصیلی را نمی‌توان برای انسان متصور شد (همان، ۱۰۱). وقتی شعور و خودآگاهی انسان به مرحله‌ای برسد که از این دیگری فاصله بگیرد، حرکت در مسیر خودشکوفایی آغاز می‌شود (میری، ۱۴۰۲ الف: ۱۶۰). منظور از فاصله گرفتن از جامعه به عنوان دیگری بزرگ دوری گزیدن از آن نیست، بلکه آگاه شدن نسبت به رویکردهایی است که انسان در جریان جامعه‌پذیری از هنگام تولد در پیش می‌گیرد. این آگاهی نسبت به مسائلی است که جامعه نهادینه کرده، در حالی که سرچشمه رنج انسان هستند (همان، ۱۶۲)

مفهوم بیگانگی در حوزه‌های مختلف علوم انسانی؛ اعم از جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و فلسفه با تنوع بسیاری کاربرد یافته است و طیف وسیعی از مصادیق را دربرمی‌گیرد. اما «جامعه‌شناسان عمدتاً متوجه تبیین و تشریح چگونگی مخدوش شدن روابط اجتماعی و حالات و خصوصیات منفصلانه و پرخاشگرانه فرد در قبال جامعه و ساخت اجتماعی‌اند» (محسنی تبریزی، ۱۳۷۰: ۳۳). بیگانگی اجتماعی به احساس جدایی فرد از جامعه، نظام ارزش‌های اجتماعی و جدایی از قدرت حاکم می‌پردازد. سیمن معتقد است بیگانگی اجتماعی در مقوله‌های احساس بی‌قدرتی، احساس بی‌هنجاری، احساس بی‌معنایی، انزوای اجتماعی، تنفر فرهنگی و تنفر از خود بروز می‌یابد (Seeman, 1959:783).

۳. بیگانگی اجتماعی در شعر شهریار

نظام حاکم بر اجتماع در دوران معاصر، یکی از عوامل اصلی الینه‌شدگی انسان محسوب می‌شود. صنعتی شدن جوامع، نوزایی و مدرنیته، گسترش مناسبات اجتماعی و پیچیدگی زندگی انسان امروز در سطح وسیع عواملی است که زمینه‌ساز بیگانگی انسان و اجتماع است. گویی اجتماع با تمام اجزای پیچیده‌اش انسان را به بند کشیده است و «رهایی از بند

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدرآبایه سلام» ... (زیبا اسماعیلی) ۱۷

نظام اجتماعی حاکم بر خویش را انسان به وسیله جامعه شناسی، مطالعه علوم اجتماعی، مطالعه روی نظام و مقایسه نظام‌های اجتماعی به دست آورده است» (شریعتی، ۱۳۶۱: ۱۵۵). بیگانگی اجتماعی یکی از پر دامنه‌ترین انواع بیگانگی است که در اثر فاصله میان تفکرات، عقاید و دیدگاه‌های فرد با جامعه ایجاد می‌شود. بیش‌ترین ریشه دردها و رنج‌های انسان در زندگی در برابر نهاد اجتماع بروز می‌یابد. «جامعه و نهادهای اجتماعی، نهاد قدرت، نهاد آموزش، نهاد پرورش، نهاد خانواده، نهاد دین و... به جای این‌که در خدمت انسان باشند بر انسان تسلط پیدا کردند و انسان را به سمت رنج و درد سوق داده‌اند» (میری، ۱۴۰۲ الف: ۳۵).

شهریار به دلایل بسیاری با جامعه هم‌سو نیست. این عدم هم‌سوئی گاه به دلیل سیاست‌های نادرست حاکمیت، گاه به دلیل نابرابری‌ها و تبعیض‌های اجتماعی و گاه بر اثر سلطه بیگانگان است.

۱.۳ عدم هم‌سوئی با وضعیت سیاسی و اجتماعی

فرد در برابر نظام حاکم و صاحبان قدرت احساس بی‌قدرتی می‌کند. در این شرایط رفتار فرد نمی‌تواند نتایج مورد انتظار او را تحقق بخشد (Seeman, 1959:783).

جامعه‌ای که روابط، مناسبات، مولفه‌های بنیادین آن در حوزه‌های اقتصاد، سیاست، فرهنگ، دین، آموزش، آداب، رسوم، زیربنا، روبنا و... انسان را به سمت از خود بیگانگی سوق دهد، نمی‌تواند جامعه سالمی باشد و آدم‌های سالمی تولید کند یا نمی‌تواند فضا را برای آدم‌های سالم ایجاد کند (میری، ۱۴۰۲ الف: ۴۰).

شهریار در وطن خود به دلیل ناتوانی از تأثیر بر جریان عوامل قدرت احساس طردشدگی می‌کند. او به جدایی سرزمین آذربایجان از ایران اشاره می‌کند. سرزمینی که به جفای بیگانگان و اشغالگران گرفتار شده، هجران و فراق در میان ایل‌ها و طوایف آن اتفاق افتاده است. شاعر از از دردی سخن می‌گوید که توسط طبقات استعمارگر و استثمارگر به ملت آذربایجان تحمیل شده است. ملتی که باید رنج این جدایی و فراق و دوپاره شدن سرزمینشان را به دوش بکشند. در این اشاره نگاه شهریار با نگاه شاعران مشروطه تفاوت دارد. او تنها از رنج ایجاد شده که خروجی استعمار است سخن می‌گوید. اما از استعمارگران و بیگانگان، حتی از حاکمان نیز سخنی به میان نمی‌آورد. گویی در میانه رنج‌های شاعر و قوم او جایی برای سخن گفتن از این مباحث نیست. زیرا در ساختار کلی

شعر شهریار، توجه به وضعیت نامناسب زندگی مردم «شکل قطعی مبارزه‌جویانه ندارد، بلکه کلی و دلسوزانه است» (علیزاده، ۱۳۷۴: ۶۲). این وضعیت در منظومه نخست حیدربابا عمیق‌تر است.

بیر اوچئیدیم بو چیرینان یتلین
باغلاشئیدیم داغدان آشان ستلین
آغلاشئیدیم اوزاق دوشن ائلین
بیر گوره‌یدیم آیریلیغی کیم صالدی!
اولکه‌میزده کیم قیریلدی، کیم قالدی!

(شهریار، ۱۳۷۱: ۲۶).

ترجمه: (آرزو دارم) با باد به پرواز درآیم / با سیلی که از بالای کوه جاری می‌شود
همراه شوم / با قومی که از همدیگر جدا شده، دور افتاده‌اند گریه کنم / کاش می‌دیدم چه
کسی جدایی را برای ما آورد! / در سرزمین ما چه کسی مرد و چه کسی زنده ماند!
او در منظومه حیدربابا با زبانی غیرمستقیم اوضاع سیاسی و اجتماعی را وضعیتی مه‌آلود
و نامناسب توصیف می‌کند که سبب شده خوبی‌ها فراموش و بدی‌ها جایگزین گردد. گویی
شهریار معتقد است حاکمیت با سیاست‌های غلط خود خوبی را از بین برده، مردم را دچار
روزگار بد ساخته است. اما از حاکمیت سخنی به میان نمی‌آورد و محصول نهایی سیاست
غلط حاکمان یعنی روزگار ناگوار و تلخ را بیان می‌نماید.

حیدربابا گؤیلر بوتون دوماندی
گونلریمیز بیر-بیریندن یاماندی
بیر-بیریزدن آیریلمایین، آماندی
یاخشیلیغی الیمیزدن آلیبار
یاخشی بیزی یامان گونه صالیبار

(همان، ۲۶).

ترجمه: حیدربابا آسمان‌ها سربه‌سر مه‌آلود است / روزگارمان هر روز بدتر می‌شود /
مبادا از هم‌دیگر جدا شوید / خوبی‌ها را از دستمان گرفته‌اند / ما را به بد روزگاری
گرفتار کرده‌اند.

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدرآبایه سلام» ... (زیبا اسماعیلی) ۱۹

در منظومه دوم از اعتراض پنهان و کلی فاصله می‌گیرد و با زبانی آشکار تبعیض، نابرابری و ضعف اداره کشور را مورد انتقاد قرار می‌دهد و از مرگ آسان روستائیان به دلیل همین نابرابری‌ها و تقسیم نادرست امکانات شکایت می‌کند. این اعتراض جلوه‌ای از بیگانگی سیاسی شه‌ریار با حاکمیت را نشان می‌دهد. زیرا این نوع از خود بیگانگی، «انعکاسی است از خودبیگانگی اقتصادی در سازمان جامعه مدنی و در این حال دولت ابزاری خواهد بود که طبقه سرمایه‌دار از آن در جهت تأمین و تثبیت سلطه سیاسی و فشار بر طبقه به بند کشیده، بهره می‌گیرد» (بیرو، ۱۹۶۶: ۱۲).

دندیم: بالام، (او ممد حسن) نولوبدور
معلوم اولدو طیفیل بالا اولوبدور
نه وار، نه وار، بورنوندان قان گلیبیر
بیرینل اسیر، باخیرسان ممدحسن یوخ
بو کنده بیر بورون قانی کسهن یوخ؟

(شهریار، ۱۳۷۱: ۳۵).

ترجمه: گفتم: محمدحسن چه شده؟ / معلوم شد طفلک مرده است / به این دلیل مرده که از دماغش خون آمده / گویی بادی وزیده و محمدحسن را با خود برده است / آیا در این روستا کسی نیست که بتواند خون بینی را بند بیاورد؟!

دندیم دئین (مسینه) نه گلدی
(غلام) گوردوم آغلار گوزایله گلدی
دندی اودا باهالیق دوشدو، اولدی
دندیم یازیق بیزله حاصلیل بولنلر
بیتمه‌ینده آجلاریندان اولنلر

(همان، ۳۵).

ترجمه: گفتم بگوئید چه بر سر مسیب آمد / (غلام) دید و با چشم گریان آمد / گفت: وقتی گرانی شد او هم مرد / گفتم: بیچاره کسانی که محصول خودشان را با ما تقسیم می‌کنند / وقتی محصول به ثمر نمی‌رسد از گرسنگی می‌میرند.

در منظومه دوم از تسلط فرومایگان بر نظام اقتصادی سخن به میان می‌آورد نظام اقتصادی که جامعه را به دو دسته فقیر و ثروتمند تقسیم کرده است. سهم فقیران در این جامعه کار سخت و بهره‌ناچیز و سهم ثروتمندان و قدرتمندان کار آسان و بهره بسیار است.

هر نه آلا، باها وثره قیمتی
اوجوز فقط اکینچی نین زحمتی
بیته نیندن آرتیق بیچن اجرته
کند اوشاغی گئدیر یولدا ایشلییه
اوردا بلکه قندی تاپا دیشلییه
کندلی گلین کیمی دنیانی بزه
اؤز عورته یاماق یاماغا دوزه
ایگنه بزه خلقی، اؤزو لوت گزه
ایندی دهوار چارشابلاری آلباق دیر!
اوشاقلارین قیچ-پاجاسی چیلپاق دیر!

(همان، ۳۶).

ترجمه: هر چه می‌خرد با قیمت گران می‌فروشد / تنها زحمت کشاورز ارزان است / دستمزد دروکننده محصول از دستمزد کشاورز (کارنده محصول) بیش‌تر است / کودک روستایی می‌رود کار می‌کند / به امید آن‌که آن‌جا حبه قندی برای خود بیابد / روستایی مثل نوعروسی همه دنیا را می‌آراید / اما برای خود وصله پینه به هم می‌دوزد / سوزنی که برای همه لباس می‌آراید خود عریان از لباس است / هنوز هم چادرهایشان رنگ و رو رفته است / پاهای و ساق‌های کودکانشان عریان است.

شهریار در منظومه نخست حیدربابا تنها از خوشی‌های زندگی روستایی سخن می‌گوید و زندگی روستایی با یادکردی بسیار خوشایند بر ذهن و زبان شاعر جاری می‌شود. اما در منظومه دوم نگاهی عمیق‌تر به زندگی مردم روستا دارد. او از مصائبی که مردم به دلیل غم نان و مشکلات اقتصادی متحمل می‌شوند سخن می‌گوید. مشکلی که خسارات جبران‌ناپذیر وارد می‌کند.

(ملک نیاز)، ایتگین گئدیب یوخ اولوب

(میر اصلان خان)، سکتہ ادیب بیخیلیب

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدرآبایه سلام» ... (زینا اسماعیلی) ۲۱

هر کس سینیب بیر دمکده صیخیلیب
چؤرک غمی چیخیب خلقین آینا!
هره قالیب اؤز جانی نین هایینا!
(همان، ۳۶).

ترجمه: (ملک نیاز) گم و گور شده / (میر اصلان خان) سکتہ کرده / هر کسی شکسته
در گوشه‌ای به تنگنا افتاده / سی روز ماه ملت غم نان دارند / هر کسی به فکر نجات جان
خود است.

۲.۲ احساس بیگانگی در برابر مدرنیته

یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های انسان در زندگی امروز بیگانگی با ماشینی شدن جهان است. انسان امروز با جهان پیچیده‌ای مواجه است که محصول اختراع ماشین، تولید انبوه، نوزایی و مدرنیته و نظم جدید جهانی است.

انسان یک جهان از اشیاء مصنوعی ایجاد کرده که پیش‌تر هرگز وجود نداشت. یک ماشین اجتماعی پیچیده به وجود آورده تا سیستم تکنیکی را که ساخته خود اوست اداره کند. ولی تمام ساخته‌ها و مخلوق‌های بشر بالاتر از خود وی شده‌اند. بشر هر چه بیش‌تر نیروهای خود را به ماشین واگذار می‌کند از لحاظ انسانی ناتوان‌تر می‌شود (فروم، ۱۹۵۵: ۱۵۲).

شریعتی در برخورد با مسأله تمدن «معتقد است که تمدن را نمی‌توان همواره معادل شکوفایی عقلانیت انسان متبلور در همگی ساحات دانست؛ چرا که تمدن مجموعه‌ای از لحظات در زندگی آدمی است که در آن لحظه‌ها انسان به معنای اصیل کلمه «زندگی» نمی‌کرده است» (میری، ۱۴۰۲: ۸۴) در نگاه شریعتی در دوران معاصر رابطه انسان و هستی دچار تلاطم و چالش شده است. هر قدر که «تفسیر انسان از «رابطه‌های خویش» با «دیگری»، «طبیعت»، «تاریخ»، «هستی»، «خدا» و «خود» در چهارچوب «تجدد» دچار بازتفسیر می‌گردد «قلق» و «اضطراب» او نیز بیش‌تر می‌شود» (میری، ۱۴۰۲: ۸۶). در برابر تمدن جدید دو رویکرد اصلی وجود دارد که با دیدگاه‌های متفاوت به پیشرفت تکنولوژی در جامعه می‌اندیشند؛ رویکرد اول با پذیرش تمدن جدید بر پیشرفت فناوری، گسترش ارتباطات و بهره‌وری اقتصادی تأکید می‌کند. رویکرد دوم با تأکید بر تأثیرات منفی صنعت و

تکنولوژی با رویکردی انتقادی تحولات را ارزیابی می‌کند و مشکلات اخلاقی، اجتماعی و احساس بیگانگی در نتیجه ورود صنعت و زندگی ماشینی را مورد توجه قرار می‌دهد. شهریار از جمله منتقدین مظاهر تمدن جدید است. «تمدن از نظر او عامل اصلی ورشکستگی اخلاقی و فروپاشی مبانی سنت‌ها و ارزش‌های انسانی است» (صدری‌نیا، ۱۳۸۲: ۱۴۲). در اشعار نیمایی او «به ویژه در شعر «پیام به انیشتین»، روح انسان دوستی و همدردی با جهان انسانی گرفتار در چنگال تمدن صنعتی موج می‌زند تا حدی که زبان او گاهی به مرز شعار نزدیک می‌شود» (یاحقی، ۱۳۸۳: ۱۷۷).

شهریار در بخش‌هایی از سروده‌هایش صنعت و مدرنیته ناقص وارداتی را مورد تمسخر قرار می‌دهد و با در روبروی هم قرار دادن مظاهر مدرنیته در برابر سنت‌های اصیل، تلاش می‌کند از زندگی پاک و عاری از فساد روستائیان و از فرهنگ راستین مردم حمایت کند. در نگاه شهریار در زمان حال «جز بیگانگی، جز درد و اندوه چیزی به چشم نمی‌خورد... تمدن و شهرنشینی چهره زندگی را آلوده ساخته است» (کاویان‌پور، ۱۳۸۶: ۶۸). از این رو تمدن و پیشرفت را ادعای دروغین سیاست‌مداران و روشنفکران فاسد و حریص می‌داند و در برابر این افراد، باورمندان به مناسک مذهبی را قرار می‌دهد و به وجودشان افتخار می‌کند که به معنای نوعی بازگشت به سنت است.

حیدربابا قره چمن جاداسی

چووشلارین گلر سسی صداسی

کربلایه گنده‌نلرین قاداسی

دوشسون بو آج یولسوزلارین گؤزونه

تمدونون اویدوق یالان سوزونه

(شهریار، ۱۳۷۱: ۴).

ترجمه: حیدربابا از جاده قره چمن / صدای چاووشان به گوش می‌رسد / درد و بلای زایران کربلا / نصیب این گداصفت‌های بی‌مذهب / و سخنان دروغین این تمدن و پیشرفت شود.

شکایت شهریار در منظومه دوم شکل دیگری به خود می‌گیرد. شکایت در منظومه دوم از صنعت نیست، بلکه از تقسیم نابرابر صنعت است. او از این مسأله که مظاهر پیشرفت و تمدن نصیب ارباب‌ها شده، روستایی‌ها و رعیت از مواهب صنعتی بی‌بهره می‌مانند شکوه

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام» ... (زیبا اسماعیلی) ۲۳

می‌کند. توجه شهریار به تقسیم نابرابر صنعت نشان می‌دهد که او خواهان بازگشت کامل به دوران ماقبل تجدد و بازگشت به سنت نیست. بلکه تلاش می‌کند تغییرات صنعتی جامعه امروز را با ارزش‌های فرهنگی تطبیق دهد. به این ترتیب راهی برای ترکیب سنت و مدرنیته بیابد.

و حاکمان و طبقه اشراف را به گرفتار شدن به آه‌های مردم بی‌گناه هشدار می‌دهد.

کندلی یازیق چراغ تاپمیر یاندیرا

گوروم سیزین برقیز قالسین آندیرا

کیم بو سوزو اربابلارا قاندیرا

نه دیر آخیر بو میلّین گوناھی

توتسون گوروم، سیزی مظلوملار آھی!

(همان، ۳۶).

ترجمه: بیچاره روستایی چراغی نمی‌یابد که روشن کند / امیدوارم (بمیرید) و صنعت برق را به عنوان میراث باقی بگذارید / چه کسی می‌تواند این سخنان را به ارباب‌ها بفهماند / گناه این ملت چیست؟ / امیدوارم آه (مردم) مظلوم شما را گرفتار کند!

شکایت شهریار از تقسیم نابرابر صنعت و نتایج آن در جامعه، نشان دهنده پذیرفتن نوآوری‌ها و تحولات از جانب او است. بنابراین در منظومه «حیدربابایه سلام» با نگاه گسستی پیوستی نسبت به فرهنگ مواجه می‌شویم. در منظومه «حیدربابایه سلام» اول پیوستگی به عناصر فرهنگی و سنتی ایران و در منظومه «حیدربابایه سلام» دوم گسستگی و توجه به تغییرات اجتماعی قابل مشاهده است. به نظر می‌رسد شهریار بیش از آن‌که به دنبال بازگشت به سنت باشد؛ به دنبال بازیابی، بازیافت و بازجست سنت است. در این نگاه پیوست به معنای حفظ جنبه‌های مفید و ارزشمند سنت و گسست به معنای فاصله گرفتن از جنبه‌هایی است که با نیازهای جامعه مدرن سازگار نیستند. شهریار تلاش می‌کند ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی را در جامعه مدرن حفظ و تقویت کند تا این عناصر فرهنگی را با شرایط و نیازهای جامعه امروزی تطبیق دهد.

۳.۳ سرخوردگی به دلیل از میان رفتن ارزش‌ها و مفاهیم اخلاقی

زمانی که فرد از ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر جامعه دور می‌شود انزوای اجتماعی را تجربه می‌کند. در این شرایط «فرد دارای باور یا اعتقاد نازلی نسبت به مکانیسم ارزش‌گذاری یا سیستم پاداش اجتماعی می‌باشد و با هر آنچه که از نظر جامعه معتبر و ارزشمند است خود را هم عقیده و همسو نمی‌بیند» (محسنی تبریزی، ۱۳۷۰: ۶۸).

از میان رفتن ارزش‌ها و هنجارهای اصیل جامعه سبب بیگانگی اجتماعی آحاد جامعه می‌گردد و یکی از ویژگی‌های جوامع استعمارزده است. از بین رفتن ارزش‌های اصیل به نوعی گسیختگی اجتماعی ایجاد می‌کند. شریعتی بر این عقیده است که سرمایه‌داری و استعمار با تحریف فرهنگی ملت‌ها عامل اصلی الیناسیون فرهنگی مردم جهان سوم است (شریعتی، ۱۳۶۰: ۳۳۴). در نگاه شریعتی انسان در نظام‌های لیبرالیسم و سوسیالیسم به دلیل تکیه بر ماشین‌پرستی به از خود بیگانگی و نوعی مسخیت دچار شده است (میری، ۱۳۹۶: ۴۴). بیگانگی اجتماعی و فرهنگی ارتباط مستقیم با پیشرفت و توسعه جامعه دارد. زیرا مردم را از اصالت خود تهی نموده، الگوهای را به ایشان تحمیل می‌نماید. تکنولوژی با قدرت بسیار خود، پیامدهای ناراحت‌کننده‌ای همراه داشته است.

تأثیرات مخرب روانی و جسمانی این نوع پیامدها انسان‌ها را بیش از پیش رنج می‌دهد. از طرف دیگر انسان‌ها نمی‌توانند به سادگی از سیستم‌های ارزشی خود، باورهای خود و فرهنگ‌های خود دست بردارند و آن‌ها را نادیده بگیرند. تلاش برای حفظ ارزش‌ها، باورها و فرهنگ از یک طرف و مقاومت در برابر روابط ناشی از تکنولوژی حاکم بر زندگی، از طرف دیگر باعث به وجود آمدن ناراحتی‌ها و اختلالات روانی بی‌شماری می‌شود (جمال‌فر، ۱۴۰۰: ۳۵).

از میان رفتن ارزش‌ها باعث بیگانگی فرهنگی شده، «عامل اصلی در توسعه نیافتگی و عقب ماندگی جوامع است» (موسوی، حیدرپور مرند، ۱۳۹۰: ۲۲) در واقع فردی که دچار بیگانگی از نوع انزوای اجتماعی شده باشد «برای اعتقادات و اهدافی که جامعه ارزش بالایی برای آن‌ها در نظر گرفته، اهمیت کمی قائل است» (Seeman, 1959: 788). شریعتی

برای جلوگیری از فاجعه فراموش شدن انسان به عنوان یک ذات اصیل ماورایی دست به خلق نظام بدیلی می‌زند و در محدوده این نظام آترناتیو، مفاهیم بنیادین خویش را بازخوانی می‌کند تا بتواند از این طریق بر دو گفتمان جهانی سوسیالیسم و لیبرالیسم

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام» ... (زیبا اسماعیلی) ۲۵

فائق آید و از همه مهم‌تر التیامی برای محکومیت، غرق شدگی و از خود بیگانگی انسان بیابد (میری، ۱۳۹۶: ۴۲).

شریعتی راه حل رها شدن از این مسخیت را بازگشت به مذهب می‌داند (همان، ۴۴). او از دین برای بازیافتن خویش در ارتباط با مولفه‌های اصیل در بستر زمان حال بهره می‌گیرد (همان، ۱۰۲). در واقع منظور او از بازگشت به مذهب نوعی بازخوانی هویت ایرانی در دوران معاصر در برابر دستگاه مدرنیته است. او

کشورش را در مقابل این روحیه اروپایی در حال اضمحلال می‌بیند و درک کرده است که دستگاه مدرنیته می‌خواهد هر چه بیش‌تر ایران را بکوبد و تحقیر کند. اصل فلسفه شریعتی در این است که می‌خواهد آنچه را که این روحیه اروپایی به لجن کشیده و تحقیر کرده، از نو با صورتی عالی احیا کند (میری، ۱۴۰۰: ۲۰).

شهریار از جامعه‌ای صحبت می‌کند که دچار تباهی ارزش‌های اصیل اخلاقی و نوعی گسیختگی اجتماعی شده است. این بیگانگی فرهنگی اغلب در جوامع استثمار شده خود را نشان می‌دهد. شهریار از سرنوشت شوم یک ملت، نزاع‌ها و دشمنی‌هایی سخن می‌راند که محصول زوال ارزش‌های اخلاقی است. ارزش‌هایی که بهشت زندگی مردم را به جهنم تبدیل کرده است.

شاعر از بد شدن اوضاع و زندگی امروز گلایه دارد و می‌ترسد که انسان‌ها از انسانیت فاصله بگیرند و همه اصول و فضایل اخلاقی را زیر پا بگذارند و راهی را در پیش بگیرند که نهایت به نابودی و نیستی بینجامد. برای این که وقتی رذایل و انحطاط اخلاقی در وجود آدمی ریشه بدواند آن وقت زندگی به جای این که حالت روی خوشی و آرامش به انسان‌ها نشان دهد، باعث می‌شود که زندگی به صورت جهنم دربیاید. در چنین حالتی و در به وجود آمدن رذایل اخلاقی ناهنجارها به صورت متعارف درمی‌آید. ارزش‌های اجتماعی به ضد ارزش تبدیل می‌شود. مدینه فاضله از بن ویران گشته و جامعه جایگاه شیاطین و نابخردان می‌شود. شهریار با بینش و درایت خاص خود، این جریان را در حیدربابایه سلام به خوبی عریان کرده و نشان می‌دهد (جمال‌فر، ۱۴۰۰: ۱۲۵).

شهریار به حفظ ارزش‌های دینی و مذهبی تأکید می‌کند. این تأکید او یادآور گرایش دینی شاعران رمانتیک است که «گرایشی باطنی و مبتنی بر احساس است» (جعفری، ۱۳۷۸: ۱۴۲).

حیدربابا شیطان بیزی آزدیریب
محبتی اورکلردن قازدیریب
قره گونون سرنوشتین یازدیریب
صالیب خلقی بیر بیرینین جانینا
باریشیغی بلشدیریب قانینا

(شهریار، ۱۳۷۱: ۴).

ترجمه: حیدربابا شیطان ما را گمراه کرده / محبت را از دل‌ها ربوده است / سرنوشت
سیاه را برای ما رقم زده / مردم را به جان هم انداخته / و صلح و آشتی را به خون خود
آغشته است.

گوز یاشینا باخان اولسا قان آخماز
انسان اولان خنجر بئلینه تاخماز
آما حییف کور توتدوغون بوراخماز
بهشتیمیز جهنم اولماقدادیر!
ذی الحججه میز محرم اولماقدادیر!

(همان، ۴).

ترجمه: اگر اشک‌های جاری را دیده شوند، خونی ریخته نمی‌شود / کسی که انسانیت
داشته باشد خنجر به کمر نمی‌بندد / اما حیف که فرد نابینا آن‌چه در دست خود داشته باشد
رها نمی‌کند (هر کس به باورهای خود چسبیده) / بهشت ما در حال تبدیل شدن به جهنم
است / و ماه شادی به ماه عزا بدل می‌شود.

در منظومه دوم به پاسداشت دین دعوت می‌کند و از پیوستن به کفر و بی‌ایمانی برحذر
می‌دارد. در نگاه شهریار دین‌داری به نوعی پاسداشت ارزش‌های اصیل است که در برابر
ارزش‌های توخالی مدرن قرار می‌گیرد. پیوند او با مذهب همچون سایر شاعران رمانتیک
«یک نیاز و ضرورت عاطفی و ذهنی است و نه امری استدلالی و کلامی» (جعفری،

۱۳۷۸: ۱۴۳)

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدرآبایه سلام» ... (زیبا اسماعیلی) ۲۷

حق نه دئییر؟ کفره قارشی گئتمه‌بیز
نوردان چیخیب ظلمت ایچره ایتمه‌بیز

(شهریار، ۱۳۷۱: ۴۰).

ترجمه: خداوند می‌گوید سمت کفر نروید / از نور خارج شده، در ظلمت و سیاهی گم
(گمراه) نشوید.

انحراف عمومی جامعه از ارزش‌های اصیل الهی به مظاهر شیطانی را با زبانی نمادین
مطرح می‌کند. معتقد است تلخی زندگی به دلیل همین انحراف از اعتقادات و حرکت در
مسیر ضد دین است. «شهریار دلزده از این جهنم تمدن جدید، پیوسته خواهان بازگشت به
بهشت سنت‌ها است» (صدری‌نیا، ۱۳۸۲: ۱۴۴).

شیطان بیزیم قبیله میزی چوندریب
آللاه دئیهن یولدان بیزی دؤنده‌ریب
ایلانلی چشمه‌یه بیزی گؤنده‌ریب
منت قویور کی آرخینیز نهر اولوب
بیز گؤروروک صولار بیزه زهر اولوب

(شهریار، ۱۳۷۱: ۴۰).

ترجمه: شیطان قبله ما را تغییر داده / ما را از حرکت در مسیر الهی منصرف ساخته / ما
را به سرچشمه‌هایی پر از مار رسانیده / بر سر ما منت می‌گذارد که نهر شما جویبار شده /
اما ما می‌بینیم که آب‌ها زهرآلود شده‌اند.

او در پایان منظومه دوم آرزو می‌کند که فرزندان این دیار دین و مذهب خود را فراموش
نکنند و با سخنان توخالی مدعیان غرب زده فریفته نشوند.

اؤولادیمیز، مذهبینی دانماسین
هر ایچی بوش سؤزلره آلدانماسین

(همان، ۴۲).

ترجمه: (دعا می‌کنم) فرزندان ما مذهب خود را انکار نکنند / با هر سخن توخالی
فریب نخورند.

۴.۳ انزوای اجتماعی و شکایت از مردم زمانه

انزوای اجتماعی یکی از تبعات احساس بیگانگی اجتماعی است. در این شرایط اعضای جامعه روابط اجتماعی را که به طور معمول باید داشته باشند، از دست می‌دهند (بیرو، ۱۹۶۶: ۱۹۶). جامعه انسان را در رنج قرار می‌دهد. رنجی که به صورت مداوم بر مرارت‌ها و تألمات او می‌افزاید. «مجموع این‌ها ممکن است ذهن، زبان و روح آدم را بخراند و انسان را به سمت تنهایی ببرد» (میری، ۱۴۰۲ الف: ۱۷۸). شهریار در منظومه دوم گویی صریح‌تر از منظومه نخست شکایت‌های خود نسبت به مردم هم‌عصر خود را بیان می‌کند و از عملکرد نادرست ایشان انتقاد می‌نماید.

این نوع شکایت و شاکی شدن می‌تواند ریشه در خاطرات دوران کودکی داشته باشد بدین معنی که فرد ممکن است در دوران کودکی به شکل‌های مختلف تحت آزار و اذیت و یا به قول روان‌شناسان تحت قلدری قرار گرفته باشد. به طوری که در سنین بزرگسالی آن نوع تجربیات و خاطرات ناخوشایند سرکوب شده به طور ناهشیار در سطح هشیار ذهن آشکار شده و زندگی امروزی فرد را تحت تأثیر قرار دهد (جمال‌فر، ۱۴۰۰: ۱۴۲).

این جریان را روان‌شناسان اختلال استرس پس آسیمی می‌نامند که «یکی از عوامل بسیار ناراحت کننده‌ای است که همانند بعضی اختلالات دیگر ریشه در ناهشیار ذهن دارد» (همان، ۱۴۴). فرد مبتلا به این اختلال «احساس بیگانگی اجتماعی می‌کند» (همان، ۱۴۷).

کیم قالدی کی بیزه بوغون بورمادی
آلتدان آلتدان بیزه کلک قورمادی
بیرمرد اوغول بیزه هاوار دورمادی
شیطانلاری قوجاقلاییب، گردیز سیز
انسانلاری آیقلیب ازدیز سیز

(شهریار، ۱۳۷۱: ۳۹).

ترجمه: کسی نماند که برای تفاخر نکند / و پنهانی برای ما دسیسه نچیند / یک جوانمرد از ما پشتیبانی نکرد / شما شیاطین را در آغوش خود دارید / و انسان‌ها را زیر پا لگدمال می‌سازید.

اول باشی مندن استقبال ائتدیز
صوندان چؤنوب ایشیمده اخلال ائتدیز
اؤز ظنیز جه (اوستادی) اغفال ائتدیز
عیبی یوخدور کئچر گندهر عؤمور دور
قیش دا چیخار «اوزو قارا کؤمور دور»

(همان، ۳۹).

ترجمه: ابتدای امر از من استقبال کردید / سپس در کار من اخلال ایجاد نمودید / به گمان خودتان استاد را فریب دادید / اشکالی ندارد روزگار می‌گذرد / زمستان می‌گذرد و «روسیاهی به ذغال می‌ماند».

۵.۳ احساس تنهایی

بی‌هنجاری اغلب به حالتی اشاره می‌کند که فرد کارکردهای فرهنگی جامعه را نمی‌پذیرد. در این شرایط هنجارهای اجتماعی دچار پریشانی شده، یا با یکدیگر ناهم‌ساز می‌شوند و فرد برای هماهنگ شدن با این هنجارها دچار سردرگمی می‌گردد. نتیجه این شرایط به بیگانگی روحی فرد، احساس تنهایی و نفی پیوندهای اجتماعی می‌انجامد (محسنی تبریزی، ۱۳۷۰: ۴۴). گاهی این بیگانگی ناشی از دگرگونی معیارهایی است که در دوره معاصر شاعر روی می‌دهد که با خواست‌های او هم‌سوئی ندارد. «این نوع اغتراب به رشد ناقص و بیمار فرد در جامعه اشاره می‌کند به طوری که فرد در خلال آن احساسات خود نسبت به جهان هستی را از دست می‌دهد» (خلیفه، ۲۰۰۳: ۸۱). زمانی که فرد امکان همراهی همه جانبه با جامعه را از دست می‌دهد از جامعه کناره می‌گیرد و تأیید اجتماعی را از دست می‌دهد به همین سبب دچار اضطراب می‌شود. چون احساس ارزشمندی او منوط می‌شود «به تأییدی که به منزله پاداشی برای همرنگی است، لذا طبعاً هر گونه انحراف فکری یا عملی را تهدیدی به شمار می‌آورد. ولی چون نمی‌تواند از انحراف مصون باشد، بنابراین دائماً نگران و مرعوب عدم تأیید خواهد بود» (فروم، ۱۹۵۵: ۲۳۷).

شهریار از تنها ماندن خود سخن می‌گوید. از این‌که دوستانش او را رها کرده‌اند و در این تنهایی زندگی بی‌فروغ خود را سپری می‌کند. این تنهایی زمینه‌ساز جدایی و انقطاع کامل او از اجتماع دوستان و نزدیکان او می‌شود.

حیدربابا یار-یولداشلار دؤندولر
بیر-بیر منی چؤلده قویوب چؤندولر
چشمه‌لریم چراغلاریم سوندولر
یامان یئرده گون دؤندو، آخشام اولدو
دنیا منه خرابه شام اولدو
(شهریار، ۱۳۷۱: ۱۸).

ترجمه: حیدربابا دوستانم از من رویگردان شدند / یک به یک مرا در نیمه راه رها کردند / چراغ‌های (زندگی‌ام) خاموش شدند / بد زمانی آفتاب غروب کرد و شب شد / دنیا برای من همچون خرابه‌های سرزمین شام (ناگوار و تلخ) شد.
احساس او نسبت به تغییرات ناگهانی زندگی‌اش یا جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند او را به سمت غربت‌گزینی و کناره‌گیری از جامعه سوق می‌دهد. اما ریشه این تنهایی در ظواهر نیست بلکه به نظر می‌رسد این نوع احساس تنهایی «ریشه‌اش از فهم و درک وجودی او از هستی باشد» (میری، ۱۴۰۲ الف: ۱۸۱). بنابراین خود را گرفتار در تنگنای زندگی می‌بیند چون شیری که به قفسی گرفتار شود. پس «متوسل به درد دل کردن و بازگو کردن خاطرات نهفته در لایه‌های زیرین ذهن که از دوران کودکی در آن نقش بسته است، می‌شود» (جمال‌فر، ۱۴۰۰: ۱۰۰). امید دارد که کوه حیدربابا صدای آواز او را عالمگیر گرداند تا بدین ترتیب به تأییدی عمومی از جانب سایر انسان‌ها دست یابد.

من سنین تک داغا صالدیم نفسی
سن ده قایتار گؤیلره صال بو سسی
بایقوشون دا دار اولماسین قفسی
بوردا بیر شیر داردا قالب باغیریر
مروت‌سبز انسان‌لاری چاغیریر
(همان، ۲۶).

ترجمه: من مثل تو صدایم را در کوه رها کردم / تو هم این صدا را در آسمان‌ها منعکس کن / حتی قفس جغد هم (روا نیست) تنگ باشد / اینجا شیری در تنگنا گرفتار شده، نعره می‌کشد / انسان‌های بی‌مروت را (به کمک) می‌خواند.

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام» ... (زیبا اسماعیلی) ۳۱

در منظومه دوم خطاب به حیدربابا از شهرت یافتن منظومه «حیدربابایه سلام» سخن می‌گوید و شهرت منظومه‌اش را در اثر توجه حیدربابا می‌داند که صدای او را در عالم بازتاب داده است (همان، ۳۸).

شاعر برای تجسم احساس ناگوار تنهایی، زندگی را به زندانی تاریک تشبیه می‌کند که حتی کسی دریچه این زندان را نیز نمی‌گشاید. هیچ کس توان فرار از این زندان ندارد و همه محکوم به تحمل آن هستند.

حیدربابا گول غنچه‌سی خندانندی
اما حئیف، اوره‌ک غذاسی قاندی
زندگانلیق بیر قارانلیق زنداندی
بو زندانین دریچه‌سین آچان یوخ
بو دارلیقدان بیر قورتولوب قاچان یوخ

(همان، ۲۵).

ترجمه: حیدربابا غنچه گل خندان است / اما حیف که دل‌ها خونین است / زندگی یک زندان تاریک است / کسی دریچه این زندان را نمی‌گشاید / و کسی هم از این تنگنا نمی‌تواند فرار کند.

قووزان منیم همتمی اوردا گور
اوردان اگیل قامتیمی داردا گور

(همان، ۲۷).

ترجمه: بلند شو همت مرا ببین / خم شو و قامت مرا در تنگنا ببین.
در منظومه دوم گویی پدیده تنهایی شاعر به دلیل مرگ عزیزان اتفاق افتاده است.

اما بیزیم یولداشلاردان قالان یوخ
بونلاردان بیر بیزی یادا سالان یوخ

(همان، ۳۴).

ترجمه: از دوستان ما کسی باقی نمانده است / کسی از میان ایشان ما را یاد نمی‌کند.

۶.۳ واکنش به پدیده غربت‌گزینی

از خود بیگانه شدن انسان معاصر دردی است که برای رهایی از آن نوعی بازگشت به خویشتن ضرورت می‌یابد. «شریعتی بر اساس این دغدغه دست به بازسازی میراث فکری و فرهنگی شرق در نسبت با تمدن جدید می‌زند» (میری، ۱۳۹۶: ۱۰۶). یکی از بارزترین واکنش‌های شهریار به احساس غربت، نوستالژی بازگشت به گذشته، بازگشت به طبیعت روستایی و بازگشت به دوران کودکی است. یادکرد دوران خوش گذشته و میل بازگشت به خوشی‌های اصیل، در اشعار شهریار وزن قابل ملاحظه‌ای دارد. این رویکرد شاعر با وجهه رمانتیک اشعار او ارتباط دارد. چرا که بارزترین ویژگی مکتب رمانتیسم بازگشت به طبیعت با معنی «بازگشت به زندگی ساده و صمیمی و غیر استبدادی روستایی» است (ثروت، ۱۳۸۵: ۷۲). در واقع یادکرد دوران خوش گذشته اصلی‌ترین ویژگی شاعران متأثر از مکتب رمانتیسم است. اما شهریار مانند رمانتیک‌ها خواستار بازگشت کامل به گذشته نیست. احساس نوستالژی و حس بازگشت به گذشته در شعر شهریار به این معنا نیست که او نگاهی ارتجاعی نسبت به گذشته و سنت دارد. اگرچه در آثار او به خصوص در منظومه «حیدربابایه سلام» پیوستگی‌های عمیق نسبت به عناصر فرهنگ سنتی ایران همچون زندگی روستایی و آداب و رسوم قدیمی آن وجود دارد که حاکی از وفاداری و علاقه او نسبت به فرهنگ بومی است اما در کنار این رویکرد در اشعار شهریار تغییرات اجتماعی و فرهنگی، تحولات سیاسی، ورود تکنولوژی، صنعتی شدن جامعه و ورود مظاهر مدرنیته نیز بازتاب یافته است. توجه شهریار به این مظاهر و نتایج آن در جامعه، نشان دهنده نگاه گسستی پیوستی او نسبت به مقوله سنت در اشعار او است. از میان رویکردهای نوستالژیک دو مولفه بازگشت به دوران کودکی، بازگشت به زندگی روستایی بیش‌ترین بازتاب را در منظومه «حیدربابایه سلام» دارد.

۱.۶.۳ بازگشت به دوران کودکی

احساس بازگشت به دوران خوش گذشته عمیق‌ترین احساسات شاعر را در برمی‌گیرد. او با نگاهی نوستالژیک به دوران کودکی و جوانی و احساسات پاک آن دوران می‌نگرد و با احساس دلتنگی، تجربه‌های گذشته خود را بازگو می‌کند. «تمام منظومه حیدربابایه سلام بازتاب و بازیافتی از دوران کودکی شهریار می‌باشد» (جمال‌فر، ۱۴۰۰: ۱۶۳). شاعر با سرودن منظومه حیدربابایه سلام «آنچه که در قسمت ناهشیار ذهن خود از زمان کودکی

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدرآبایه سلام» ... (زیبا اسماعیلی) ۳۳

انبار شده و یا سرکوب شده بود را بازیافته و منعکس می‌کند» (همان، ۹۲). از این رو این منظومه، نوعی تداعی آزاد بر اساس نظر فروید است. فروید بر این باور است که

هر چیزی که در دوران کودکی بر فرد اتفاق می‌افتد و فرد نمی‌تواند خواسته‌های خود را به دست آورد، سرکوب شده و در ناهشیار ذهن انبار می‌شود... این نوع خواسته‌ها و آرزوهای سرکوب شده در سنین بزرگسالی به شکل‌های مختلف بازیابی می‌شوند (همان، ۹۱).

در منظومه حیدرآبایه سلام شاعر با استفاده ناهشیارانه قسمت ناهشیار ذهن خود را در بازیافت خاطرات، شخصیت‌ها و موقعیت محل رشد و پرورش دوران کودکی‌اش، به کار می‌گیرد (همان، ۹۶). تمام منظومه یادآوری خاطراتی است که شاعر این خاطره‌ها را زیباترین جلوه زندگی خود به شمار می‌آورد و مدام در حسرت تمام شدن آن روزهای خوش و در آرزوی بازگشت به آن دوران شیرین است.

قاری ننه گنجه ناغیل دئیینه

کولک قالخیب، قاپ باجانی دؤیه‌نده

قورد کئچی نین شنگیلیسین یئیینه

من قایدیب، بیرده اوشاق اولایدیم

بیر گول آجیب، اوندان صورا صولایدیم

(شهریار، ۱۳۷۱: ۷).

ترجمه: شب هنگام که مادر بزرگ قصه می‌گفت / کولاک به در و پنجره ضربه می‌زد /
وقتی که گرگ شنگول بز را می‌خورد / (ای کاش) باز می‌گشتم و دوباره کودک می‌شدم /
ابتدا مثل گل می‌شکفتم سپس پژمرده می‌شدم

۲.۶.۳ بازگشت به زندگی روستایی

بازگشت به زندگی روستایی در شعر شهریار بازگو کننده بازگشت به زندگی ساده دوران خوش گذشته است که با بازگشت به دامن طبیعت و زندگی ساده و بی‌تکلف همراه است. ستایش روستا در شعر شهریار به خصوص در منظومه «حیدرآبایه سلام» که تمام منظومه این مفهوم را بازتاب می‌دهد؛ یادآور بازگشت به دامن طبیعت و زندگی ساده و بی‌تکلف گذشته است. این نگاه شاعر متأثر از مکتب رمانتیسم است. «روستا در نظر رمانتیک‌ها

نمادی از زندگی انسان در دامن طبیعت است و انسان نیز در آن‌جا به طبیعت خویش نزدیک‌تر است» (صدری‌نیا، ۱۳۸۲: ۱۴۷)

در منظومه اول «حیدربابایه سلام» فضای نوستالژیک بیش‌تر مربوط به یادکرد دوران کودکی و یاد وطن است. زندگی روستایی با خوشی‌ها و شیرینی‌های زندگی بازتاب دارد و سادگی و صمیمت خاطرات خوش دوران گذشته را برای شاعر تداعی می‌کند. بی‌سبب نیست که او را «شاعر حیدربابا» و «شاعر شکوه روستا» نام نهاده‌اند (یا حقی، ۱۳۸۳: ۱۷۷).

در منظومه دوم یادکرد زندگی روستایی و خاطرات خوش گذشته اگرچه هنوز بازتاب دارد اما سختی زندگی روستاییان، فقر، نابرابری، کمبود امکانات و... جایگزین احساس نوستالژیک منظومه اول می‌شود و حسرت از دست رفتن عزیزان احساس نوستالژیک غالب در منظومه دوم است که بیانگر احساس دلتنگی شاعر نسبت به تجربه‌های غیرقابل تکرار او است. تصاویر و خاطره‌هایی از گذشته، آکنده از احساس دلتنگی که تکرار پذیر نیست. گویی شهریار با بیان دلتنگی و حسرت نسبت به عزیزان سفر کرده، متوجه است که روزهای خوش گذشته امکان تکرار نخواهد داشت و روزگار جدید خواه و ناخواه باید پذیرفته شود.

گندل‌ترین یتری بوردا گورونور
(خانیم نهم) آغ کفنین بورونور
دالیم‌جادی، هارا گندیم سورونور:
بالا گلدین؟ نییه بئله گنج گلدین
صبریم سنله گولشدی سن گوج گلدین

(شهریار، ۱۳۷۱: ۳۱).

ترجمه: جای خالی رفتگان این‌جا دیده می‌شود / (خانم ننه من) کفن سفید پوشیده / به دنبال من هر جا می‌روم خود را روی زمین می‌کشد (و می‌گوید): / فرزندم آمدی؟ چرا این‌قدر دیر آمدی / صبر من ناتوان از تحمل دوری تو است.

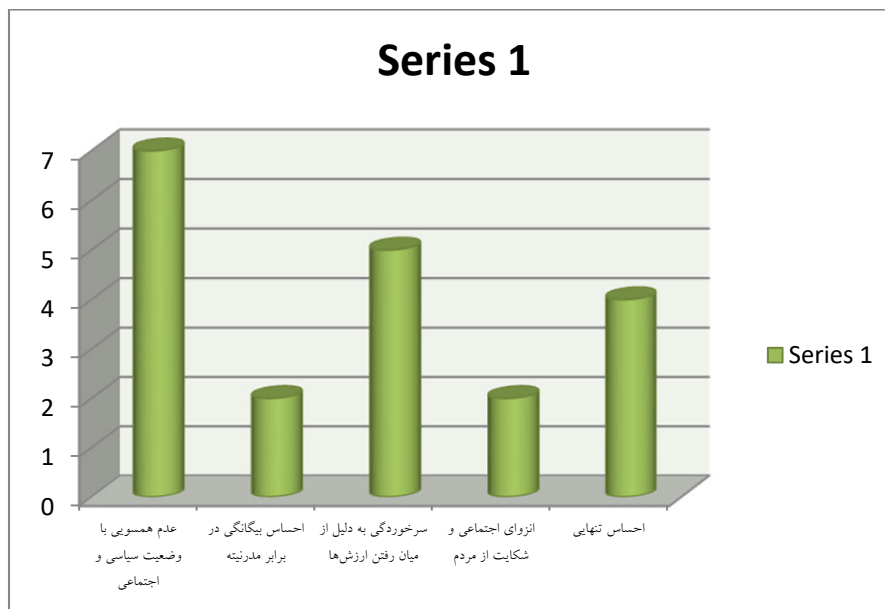
۴. نتیجه‌گیری

منظومه «حیدربابایه سلام» یکی از مهم‌ترین سروده‌های محمدحسین بهجت تبریزی متخلص به شهریار است. این سروده به دلیل احتوای بر فرهنگ عامه مردم آذربایجان،

تجلی‌گاه باورها و آرمان‌های مردم این منطقه است. بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر در منظومه «حیدربابایه سلام» احساس بیگانگی اجتماعی قابل مشاهده است.

غربت و بیگانگی اجتماعی در شعر او با مولفه‌های «عدم همسویی با وضعیت سیاسی و اجتماعی»، «احساس بیگانگی در برابر مدرنیته»، «سرخوردگی به دلیل از میان رفتن ارزش‌ها و مفاهیم اخلاقی»، «انزوای اجتماعی و شکایت از مردم زمانه» و «احساس تنهایی» بازتاب یافته است. او زندگی مردم را پر از تبعیض و نابرابری می‌بیند، صنعت و مدرنیته ناقص وارداتی را به تمسخر می‌گیرد و سنت و زندگی اصیل روستایی را در برابر مدرنیته و شهرنشینی قرار می‌دهد. تمدنی که ارباب‌ها را صاحب رفاه و ثروت ساخته، روستائیان و رعیت را از تمام نعمت‌ها بی‌بهره گذاشته است. او در منظومه نخست از تسلط فرومایگانی که توان حراست از مرزهای جغرافیایی سرزمین آذربایجان نداشته‌اند شکوه می‌کند و در منظومه دوم از تسلط همین افراد ناشایست بر نظام اقتصادی گلایه می‌نماید که جامعه را به دو دسته فقیر و ثروتمند تقسیم کرده‌اند. در کنار عوامل فوق، تباهی ارزش‌های اخلاقی و گسیختگی اجتماعی او را به سمت بیگانگی با اجتماع سوق می‌دهد. در منظومه نخست از دهر و روزگار شکوه می‌کند که فریبکاری همیشگی است و همواره درصدد به دام افکندن انسان است. اما در منظومه دوم از مردم هم‌عصر خود که علیه او دسیسه چینی کرده‌اند، شکایت می‌کند و دلایل انزواگزینی خود را آشکار می‌نماید. او از تنهایی شکایت می‌کند. این تنهایی به سبب جدایی از دوستان، یا به علت مرگ عزیزان اتفاق افتاده است. نوستالژی و یاد خاطرات خوش گذشته، بازگشت به طبیعت روستایی و دوران کودکی واکنش روحی شاعر در برابر احساس بیگانگی و غربت است. فضای نوستالژیک منظومه اول به خاطر یادآوری خاطرات کودکی است در حالی که در منظومه دوم سختی زندگی روستائیان، نابرابری و کمبود امکانات بیش‌تر نمود یافته، حسرت از دست دادن عزیزان، احساس غالب در فضای شعر است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بیش‌ترین جلوه‌های بیگانگی و غربت در منظومه «حیدربابایه سلام» در حوزه بیگانگی با وضعیت سیاسی و اجتماعی است که بر سراسر این منظومه سایه افکنده است. شاعری که حساسیت او نسبت به دردهای اجتماعی و فرهنگی سبب جدایی و انقطاع او از جامعه زمان زندگی‌اش شده است. کمترین جلوه بیگانگی مربوط به مولفه انزوای اجتماعی و احساس تنهایی است.

نمودار فراوانی مولفه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام»

کتاب‌نامه

- الاصبهانی، ابوالفرج. (۱۹۷۲ م.) «ادب الغرباء»، به تحقیق صلاح‌الدین المنجد، بیروت: دار الکتب الجدید ابن‌سیده، ابوالحسن علی‌بن‌اسماعیل. (۱۴۲۱ ق.) «المحکم و المحيط الأعظم»، تحقیق عبدالحمید هنداوی، بیروت: دارالکتب العلمیه
- اسون، پل لوران (۱۴۰۲) «لکان»، ترجمه مرضیه خزائی، مهرگان نظامی‌زاده، چاپ چهارم، تهران: ثالث
- الراوی، مسارع حسن. (۱۴۲۳ ه ق) «الاغتراب و الغربیه: فی الفكر العالمی و التراث العربی الاسلامی»، المجمع العلمی العراقی، ۴۹ (۲)، ۱۰۱-۵۹
- بیرو، آلن (۱۹۶۶ م.) «فرهنگ علوم اجتماعی»، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: کیهان
- بیاتی‌نژاد، عباس؛ علی‌اصغر باباصفری. (۱۳۹۸) «نوستالژی در شعر شهریار»، فصلنامه تخصصی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد، ۱۵ (۱۷)، ۹۸-۷۴
- ثروت، منصور. (۱۳۸۵ ش.) «آشنایی با مکتب‌های ادبی»، تهران: سخن
- جعفری، مسعود (۱۳۷۸) «سیر رمانتیسزم در اروپا»، تهران: مرکز
- جمال‌فر، سیاوش (۱۴۰۰) «روانکاوای شهریار؛ تحلیل روان‌شناختی حیدربابایه سلام»، تهران: ساوالان
- خلیفه، عبداللطیف محمد. (۲۰۰۳ م.) «دراسات فی سیکولوجیه الاغتراب»، القاہرہ: دار الغریب للنشر

جلوه‌های بیگانگی اجتماعی در منظومه «حیدربابایه سلام» ... (زیبا اسماعیلی) ۳۷

دریا بندری، نجف. (۱۳۹۶ ش.). «درد بی‌خویشتی؛ بررسی مفهوم الیناسیون در فلسفه غرب»، تهران: نشر نو

روسو، ژان ژاک. (۱۹۳۵ م.). «قرارداد اجتماعی»، ترجمه عنایت الله شکیبایور، تهران: فرخی

ستوده، هدایت الله. (۱۳۷۸ ش.). «جامعه‌شناسی در ادبیات فارسی»، تهران: آوای نور

شاخت، ریچارد. (۱۹۸۰ م.). «الاعتراب»، ترجمه کامل یوسف حسین، بیروت: الموسسه العربیه للدراسات و النشر

شریعتی، علی. (۱۳۶۰ ش.). «مجموعه آثار؛ چه باید کرد»، تهران: بی‌نا

شریعتی، علی. (۱۳۶۱ ش.). «انسان بی‌خود»، تهران: قلم

شوکتی، آیت. (۱۳۹۹) «حیدربابا؛ ترجمان غریبانگی شهریار»، فصلنامه ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین، ۶ (۳)، ۸۷-۱۱۰

شهریار، محمدحسین (۱۳۷۱) «کلیات ترکی شهریار»، گردآوری اصغر فردی، تهران: الهدی

صدری‌نیا، باقر (۱۳۸۲) «جلوه‌های رمانتیسیم در شعر شهریار»، فصلنامه زبان ادب فارسی (نشریه سابق دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز، ۴۶ (۱۸۸)، ۱۵۶-۱۳۳

فروم، اریک. (۱۹۵۵ م.). «جامعه‌سالم»، ترجمه اکبر تبریزی، تهران: بهجت

فینک، بروس (۱۳۹۷) «سوژه لاکانی؛ میان زبان و ژوئیسانس»، ترجمه علی حسن‌زاده، تهران: بان

قربانی، خاور؛ نسرین چیره و نسیمه عالیقدر. (۱۳۹۱) «انواع نوستالژی در غزلیات شهریار»، فصلنامه علمی تخصصی در دری، ۲ (۵)، ۶۴-۴۹

علیزاده، جمشید. (۱۳۷۴ ش.). «به همین سادگی و زیبایی: یادنامه استاد سید محمد حسین شهریار»، تهران: مرکز

کاویان‌پور، احمد. (۱۳۸۶ ش.). «زندگانی ادبی و اجتماعی استاد شهریار»، تهران: اقبال

کوزر، لوئیس. (۲۰۰۳ م.). «زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی»، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی

لیدر، داریان و جودی گرووز (۱۳۸۷) «لاکان»، ترجمه محمدرضا پرهیزگار، تهران: نظر

مارکس، کارل. (۱۹۳۲ م.). «دست‌نوشته‌های اقتصادی و فلسفی»، ترجمه حسن مرتضوی، تهران: آگه

مایرس، تونی (۱۳۸۵) «اسلاوی ژیتک»، ترجمه فتاح محمدی، زنجان: هزاره سوم

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۰) «بیگانگی؛ مفهوم سازی و گروه بندی تئوری‌ها در حوزه‌های جامعه‌شناسی و روان‌شناسی»، نشریه نامه علوم اجتماعی، ۲ (۱۱۵۷)، ۷۳-۲۵

مسلمی، آرش؛ مظفرالدین شهبازی. (۱۳۹۳) «تحلیل مردم‌شناختی جلوه‌های فرهنگ عامه در منظومه نخست حیدربابایه سلام در مقایسه با بخش دوم آن»، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناسی، ۷ (۲۲)،

موسوی، سید کمال‌الدین؛ سکینه حیدرپور مرند. (۱۳۹۰ ش.) «معمای بیگانگی در اندیشه اجتماعی»، تهران: دانشگاه شاهد

موللی، کرامت (۱۴۰۱) «مبانی روان‌کاوی فروید-لکان»، چاپ هفدهم، تهران: نی

میری، سید جواد (۱۴۰۲ الف) «سوسیوکاوی؛ نظریه‌ای در باب رهایی و رنج»، به کوشش معصومه بوذری و ارسا مانی، تهران: نقد فرهنگ

میری، سید جواد (۱۴۰۲ ب) «شریعتی و هایدگر»، چاپ سوم، تهران: نقد فرهنگ

میری، سید جواد (۱۳۹۶) «آزادی و تاریخ؛ تأملی بر نگاه انسان‌شناسانه شریعتی»، تهران: نقد فرهنگ

میری، سید جواد (۱۴۰۰) «بازخوانی انتقادی روایت شریعتی از هویت، ملیت، تشیع و زبان فارسی»، چاپ دوم، تهران: نقد فرهنگ

واعظ، سعید؛ مریم محمدزاده. (۱۳۹۷) «نوستالژی فردی و اجتماعی در اشعار محمدحسین شهریار و فریدون مشیری»، پژوهش‌های تطبیقی زبان و ادبیات ملل، ۴ (۱۱)، ۳۶-۹.

هگل، گئورگ ویلهلم فردریش. (۱۹۱۰ م.) «فنونولوژی روح»، ترجمه زیبا جبلی، تهران: شفیع

هومر، سون (۱۳۹۶) «ژاک لاکان»، ترجمه محمدعلی جعفری و سید محمد ابراهیم طالقانی، تهران: ققنوس

یاحقی، محمدجعفر (۱۳۸۳) «جویبار لحظه‌ها؛ ادبیات معاصر فارسی»، چاپ ششم، تهران: جامی

Blauner, Rabert (1964) "Aliena Tion and Freedom", Chicago: University of Chicago press.

Lewis, Michael (2008) "Derrida and Lacan: Another Writing", Edinburgh University Press.

Seeman, Melvin (1959), "on the Meaning of alienation", *American sociological review*, 24, 783-791.
doi.org/10.2307/2088565